

वेङ्कामात्यप्रणीतः

वीरराघवव्यायोगः

VĪRARĀGHAVA VYĀYOGA
OF
VEṄKĀMĀTYA

General Editor :
Vidvan Dr. H. P. Malledevaru, M.A., Ph.D.

Edited by :
Sri B. A. Dodamani, M.A.

Under the Guidance of :
Vidvan H. V. Nagaraja Rao, M.A.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
1988

Price : Rs. 6–50.

UNIVERSITY OF MYSORE
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES No. 167

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला--१६७

VĪRARĀGHAVAVYĀYOGA

OF

VEṄKĀMĀTYA

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

वीरराघवव्यायोगः

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
MYSORE

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
1988

First Edition 1988

Copies : 1000

Published by

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
University of Mysore,
MYSORE.

Printed at

Udayaravi Printers and Publishers
1354/1, K.M. Puram,
MYSORE-4.

UNIVERSITY OF MYSORE
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES 167

VĪRARĀGHAVAVYĀYOGA

OF

VEṄKĀMĀTYA

General Editor :

Vidwan Dr. H. P. MALLEDEVARU, M.A., Ph.D.
Director, Oriental Research Institute, and
Professor, Department of P. G. Studies and
Research in Sanskrit, Manasagangotri, MYSORE

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
MYSORE-5
1988

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-१६७

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

वीरराघवव्यायोगः

प्रधानसम्पादकः

विद्वान् डा. हेच्. पि. मल्लेदेवरु. एम्. ए. पिहेच्. डि
प्राच्यविद्यासंशोधनालयस्य निर्देशकः
स्नातकोत्तरसंस्कृताध्ययनसंशोधनविभागस्य
प्राध्यापकः,
मानसगङ्गोत्री, मैसूरु विश्वविद्यानिलयः,
मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
1988

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
SERIES-167

VĪRARĀGHAVAVYĀYOGA

OF

VEṄKĀMĀTYA

Edited by :
Sri B.A. DODAMANI, M.A
Research Assistant,
Oriental Research Institute,
Mysore.

Under the Guidance of :
Sri H.V. NAGARAJA RAO, M.A.
Vyākaraṇālaṅkāra Vidvān
Research Assistant,
Oriental Research Institute,
Mysore.

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
MYSORE-5
1988

प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-१६७

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

वीरराघवव्यायोगः

सम्पादकः

श्री बि. ए. दोडमनी

संशोधनसहायकः

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः मैसूरु

मार्गदर्शकः

श्री एच्. वि. नागराजराव्, एम्. ए.

व्याकरणालङ्कारविद्वान्

संशोधनसहायकः

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

1988

FOREWORD

Pradhani Venkappaiah, alias Venkamatya, was a prolific writer of the 18 th Century. His profound scholarship and creative contributions to Sanskrit and kannada literature are well-known. He was a good administrator besides being a great poet and dramatist. His patrons were queen Veerammaji of Bidanur and Hyder Ali of Mysore. He rationalised the revenue collections of Mysore State and also fought in several battles successfully. We learn that he was very unhappy in his last days. Hyder Ali probaly did not like Venkappaiah's growing influence. Hence, he sent him to a far off place depriving him of all his political and administrative powers.

Amidst all this furore, Venkappaiah was able to concentrate his mind on studies of Sanskrit literature and philosophy. He wrote the following dramatic works :

(1) Kāmavilāsabhāṇa
(2) Kuksimbhari bhaikṣavaprahasana
(3) Mahendravijayaḍima
(4) Vīrarāghavavyāyoga
(5) Lakṣmīsvayamvara Samavakāra
(6) Sītākalyāṇavīthi
(7) Rukmiṇisvayamvarāṇka
(8) Urvaśisārvabhaumehāmṛga

delicate expressions conveyed through eyes, brows and cheeks, and the lip and the chin. This physical action, observes. Alhardyce Nicoll, "is absolutely demanded on the stage and it will be found that those plays which most frankly embrace the physical action are likely to be most popular". Verbal representation is an imitation of the original speech giving rise to indentical feelings in the minds of spectators. In fact, it consists in reproducing the same language in its introduction, pronunciation and pause with such fidelity to the original that the visitors get charged with the same feelings as the characters themselves. Imitation of the background, appropriate colours and costumes, and all other outward equipment makes decorative representation. Emotional representation is that action of an actor in which he poses the same bearing of mind, carries the same import as that of a character in a manner so realistic that it may appear natural to him, nay, his own.

The Nāṭya is also technically known as rūpa or a show because it is a scene. Accordingly it is called a rūpaka, for it contains the assumption of parts by characters. There are ten kinds of rūpakas which are known as nāṭaka, prakaraṇa bhāṇa, vyāyoga, samavakāra, ḍima, Ihāmṛga, utsṛṣṭika, Vīthi and prahasana. Of these types, nāṭaka and prakaraṇa are popular among play wrights.

[1]Vyayoga or a Military spectacle is a type of show wherein characters disagree with one another. Vyāyoga deals with a popular topic and its chief characters are also well-known (Khyāta). The term well-known is used here in the same sense as in the case of a Nāṭaka. The body of the play is shorn of two Junctures, the development and the pause, and made up of only three Junctures, the opening, the progression and the conclusion. The style is on the whole, vehement; and the dispute is related to anything, save a woman. The hero of the play is invariably of dhirodātta nature mostly behaving in a sobre way or the sāttvati vṛtti. The behaviour of his adversary is mostly vehement and characterised by the Ārabhaṭi vṛtti. The majority of characters in this type of play should be of men, where as the entire play has hardly any womanly softness about it. There is paucity of female characters. It is a one-act play and the duration of action is generally limited to the course of one day only.

ख्यातेतिवृत्तो व्यायोगः स्वल्पस्त्रीजनसंयुतः ।
हीनो गर्भविमर्शाभ्यां नरैर्बहुमिराश्रितः ।।
एकाङ्कश्च भवेदस्त्रीनिमित्तसमरोदयः ।
कैशि कीवृत्तिरहितः प्रख्यातस्तत्र नायकः ।।
राजर्षिरथ दिव्यो वा भवेद्धीरोद्धतश्च सः ।
हास्यशृङ्गारशान्तेभ्यः इतरेऽत्राङ्गिनो रसाः ।।

यथा:-—सौगन्धिकाहरणम्

(श्रीविश्वनाथकविराजप्रणीतः

साहित्यदर्पणः)

In addition to the above, he wrote "Jagannātha-vijaya" which resembles the famous Bhatti Kavya. His "Sudhājhari" is a prose romance which follows Kādambari in style. He has written "Cidadvaitikā", a standard work on philosophy. To the Campu genre of Kavya, he has contributed "Kuśalavacampu". Besides, he has composed several stotras to eulogise his favourite dieties viz., Sri Rama and Hanuman. In Kannada he has written Karnata Ramayana and other works.

Vīrarāghavavyāyoga

The present work belongs to the Vyāyoga type of Sanskrit drama. As the name suggests, the main character of the drama is Rāma. His rival in the fight is demon Khara who is supported by his brothers Dūṣaṇa and Triśiras. Rama easily defeats and kills his enemies with the assistance of Mātali, the divine charioteer who is deputed for the work by Indra. According to the rules of Sanskrit drama, battles should not be shown on the stage. So, it is depicted in the conversation between two Gandharvas.

The Editor Sri B.A. Dodamani has edited this drama under the guidance of Vidvan H.V. Nagaraja Rao. Four Manuscripts of this work have been utilised for editing. The editor has thrown light on several aspects of Sanskrit drama in his introduction. Vidwan H.V. Nagaraja Rao in addition to his guidance to Sri B.A. Doddamani has also gone through the proofs.

Sri Udayaravi printers have printed the work nicely. I thank them all for their good work.

It is my pleasant duty to express our gratitude to our beloved Vice-Chancellor and other authorities of our University for their encouragement.

I trust that the scholars and admirers of Sanskrit will extend a warm welcome to this work.

(H. P. Malledevaru)
Director

वेङ्कामात्येन प्रणीत:

वीरराघवव्यायो

INTRODUCTION

Kāvya is the generic name comprising all forms of poetical compositions in Sanskrit. Two species of Kāvya are recognised : audiovisual (dṛśya) and aural (Śravya). Of the audio-visual again there are two classes; drama or Nāṭya, and representation by gestures with a musical background or Nṛtta.

Drama is the reproduction of certain situations so as to induce in the spectators a sense of identification with the hero and other characters by the way the actors render them. Composing a drama is an art of presenting a story in the forms of a dialogue.

"The elements going to the make-up of a, play" say's Aristotle "consist of the fable, manners, diction, sentiments, decoration and music". "Thus drama is a literary piece written for representation on the stage. It is largely for a theatre and the theatre is a place where people meet to hear the dialogue and to see the action of the play or representation by actors.

Bharata defines representation as that art of an actor by means of which he re-creates the sentiments (rasa) inherent in the original situation forming the theme of the drama under enactment. Such sentiments are so re-created that a spectator of taste could only resonate with them. Representation is possible in four ways; physical, verbal, decorative and emotional. Physical representation consists of various movements of limbs, hands and feet, breast and waist, head and sides, and of the more

VĪRARĀGHAVAVYĀYOGA :-

The present work composed by Pradhani Venkappayya is a good example of vyāyoga, possesing all the necessary ingredients of a vyāyoga. The subject matter or the plot is well-known since it is adopted from the Ramāyaṇa. There are no female characters and Rāma is the hero,. The drama contains only one act. It doesn't have the *garbha* and *avamarśa* sandhis. Hāsya, śṛṅgāra and Śānta have no place here. Vīra is the predominant rasa. The fight between Rāma and the demon Khara is the main source of action. Two demigods describe the battle of these two in forceful language. The narration is vigorous and very attractive. Jaṭāyu and Mātali are the other roles depicted here. Hence, this is a good example for the Vyāyoga type of drama.

B. A. DODAMANI
Editor.

॥ श्रीरस्तु ॥

वेङ्कामात्यकृतः

वीरराघवव्यायोगः

॥ निर्विघ्नमस्तु ॥

श्रेयः श्रीरघुनन्दनो वितराताद[1]भ्रंशि योऽसौ बला-
दादायेव समं परश्वधभृतश्चापेन [2]रूपं मुनेः ।
लोकानामवनाय सम्भृततपोवेषो वधे रक्षसा-
मातेने खरदूषणादिकवध[3]प्रस्तावनां नाटके ॥ १ ॥

[4]भिन्दन् प्रासादकोटीभिदुरनखमुखैः पाणिजाग्रन्नखाग्रै-
र्भिन्दन्नुद्यानवाटीतरुवरविटपानद्भुतोदन्तदन्तैः ।
[5]हुंकारेणैव [6]रक्षस्समुदयमभितस्त्रासयन्[7]वीततन्द्रो
लङ्कातङ्कोपदेष्टा स जयति कबलत्पङ्कजाप्तःकपीन्द्रः ॥ २॥

([8]नान्द्यन्ते सूत्रधारः)

(पुरो विलोक्य (सहर्षं) अञ्जलिं बध्वा)

---

[1] भ्रंसि-क. [2] कूपं-क. [3] 'प्रस्तावनां नाटके'-क. मातृकयां नास्ति. [4] भिदन्-क. [5] हुकार-क. [6] कक्ष-क. [7] वीततद्रो-क. [8] 'नान्द्यन्ते सूत्रधारः'-क.ख. मातृकायां नास्ति ।

कुसुमाञ्जलिमभिलपुषे
[1]कुवलयदलविद्विपत्त्विषे कुर्मः ।
खरदूपणमुख[2]जालं
कलिमूलं व्यरचि [3]येन (ससृगालम्)§ ॥ २ ॥

([4]सभाभिमुखो भूत्वा सानन्दं) इयं किल कल[5]वाणी मधुकलुप-विपक्षकटाक्षवीक्षाकवचित[6]पदानतजनताचरणस्पर्शपरिपालितभुवन-तलस्य शरणागतभरणाकुलस्य समुद्दण्डदण्डकावनवास्तव्यनिस्तुल-[7]बलशालिरक्षोविदारणसम्पादिततदीयप्राणघण्टापथस्य सूर्तीभव-द्यथा[8]तथस्य भयानकमुख[9]दशमुखपरिभूतविभी[10]षण पोषण [11]चणस्य पौलस्त्यकुलदलनप्रवीणस्य शरधीकृतशरधेर्दा शरथेः यदृच्छानुकृतनिरवधिकरूपविलासाभिरामश्रीरामपुरी-वसतेर्भगवतो रघुपतेर्महोत्सवावलोकनकृते समागता सरसभरतविद्यावैशद्यहृद्या सकलसभाजन[12]विलसिता रसिकसभा ॥

तदेनामुपसृत्य तन्मनोऽनुरूप[13]रूपकाभिनयेन विनोदनं तनोमि (इत्युपसृत्य)

---

[1] कुवलयविद्विपात्वेपो-क.ख. कुवलय इयं-ग. [2] जालकपि-क. जाल अकपि-ख. [3] व्यरड-क.ख. [4] सभामतीपुख-ग. [5] वाणिविकल-क. [6] पथा-क.ख. [7] विस्तुल-ख.ग. [8] पथस्य-क. [9] शमुख-ख. [10] भापणपोपण-क.ख. [11] चरस्य-ग. [12] विलासिका-क. [13] रूप-क.ख. नास्ति । § खस्रगलम् इति स्यात् ।

(आकाशे [1]कर्णंदत्वा) किं ब्रूथ ?

भूयोगुणैकवसतिः पुरुषो [2]यदीयः
प्रायोरसश्च समुदञ्चति [3]वीरनामा ॥
धीयोगसम्पदनुकूलतयास्ति वस्तु
व्यायोग एव नवसंग्रथितोऽभिनेयः ॥ ४ ॥

सूत्रधारः--(सशिरःकम्पम्) अनुगृहीतोऽस्मि चिरेण । किन्तु तादृशं रूपकं [4]विरलतया नोपलभ्यते । भवतु, गृहिणीमाहूय [5]पृच्छामि ॥ आर्ये

(प्रविश्य)

नटी—एसाह्मि । कोणिओओ (एषास्मि । को नियोगः)

सूत्रधारः—किमन्यदेतेषां सभाजनानामानन्दनात् ।

नटी—अंह्वि एंदं किंदु (अस्त्येतत् किन्तु)

सूत्रधारः—सावशेषमिव ते वचः ।

नटी—तुह सिंसस वीरतिलअंस दुजणाणं कुदजोहिणा जेललयेण (णिअएण) विंजाकलहो रंगशोणिंमि संवुत्तो ॥

---

[1] कर्नं-क. [2] यदीय्यः-क.ख. [3] नम-क.ख. [4] विवततया- [5] माहूय-क. नास्ति [6] यायपृच्छामि-क.

(तव शिष्यस्य वीरतिलकस्य दुर्जनानां कूटयोधिनां निकरेण विद्याकलहो रंगक्षोण्यां संवृत्तः)

सूत्रधारः—(विहस्य) निष्णातः खलु वीरतिलकः कलाकलहेषु । शतशस्तद्विजयी भविष्यति । तथा हि

सम्यग्विदिता विद्या समितिजयायापि शश्वदलमेव ।
अत्रैव [1]संशयश्चेदलमेतत्सभाप्रवेशेन ॥ ५ ॥

नटी—तह जदि कीरिसं पुणो रूपअं अवंकामि अदु (तथा यदि कीदृशं पुनः रूपकमुपक्रम्यताम्)

सूत्रधारः-—(भूयोगुणेत्यादि पुनः पठति)

नटी—(विमर्शं नाटयति)

सूत्रधारः—(स्मरणमभिनीय) स्मृतमिदं सुकृतपरिपाकेन

नटी—किं णु एदम् (किं न्वेतत् ?)

सूत्रधारः—शश्वदध्यापितासि ननु वीरराघवव्यायोगं नाम रूपकम् ।

नटी—णादम् । जंस कइहि वावांविअगंभकलस जलइ पुंणचंदो ।
निरवहिअमुणाणुअंपि हपं अज्जतवोरूओवेंकआमाजहि लोमणि ॥

---

[1] संशयश्च-क.ख.

(ज्ञातम् । यस्य कविर्हि वात्राम्बिकागर्भकलशजलधिपूर्णचन्द्रः ।
निरवधिकदीनानुकम्पी हम्पार्यतपोरूपो वेङ्कयामात्यशिरोमणिः ।

सूत्रधारः—अस्त्येतत् ।

योऽसौ कामविलासमत्कृतिकृती कर्णाटरामायण-
प्रौढग्रन्थविधायकः समकरोत्काव्यं हनूमज्जयम् ॥
[1]चम्पूं कौशलवीं महेन्द्रविजयं श्रीमच्चिदद्वैतिकां
तत्कुक्षिभरिसंयमिप्रहसनं श्रीमान् स वेङ्कप्रभुः ॥ ६ ॥

किंच—

ध्यानेनेन्द्रियसंरोधान्मौनभार्गवतां ययौ
यस्तद्वंशेऽजनिष्टाऽसौ फलत्येव हि यत्कृतम् ॥ ७ ॥

नटी—अंचरिअं एक्कंकस (एकंव) विदिजा एंको गुणो भुवणंमि ।

(अंस पुणो) (सअलविज्जावलीपरिपुंणतणिं)

सअसगुणवंदणिं (सअल) संमंज धुलंधलं (तणिं) (एंअ पअ एवं (मिमिंद) संवमिदि ।

आश्चर्यम् । एकैकस्य [2]एकैव विद्या, एको गुणः भुवने । अस्य

---

[1] चंपु-क.ख. [2] एकविद्या-क. ख.

[1]पुनस्सकलविद्यावलीपरिपूर्णत्वं सकलगुणत्वं सकलसाम्राज्य-धुरन्धरत्वम् । एवं मिलितं सर्वमिति ।

सूत्रधारः— आर्ये, किमलभ्यमाञ्जनेयद्वितीयावतारस्य तस्य ? यदुच्यते पुराविद्भिः बुद्धिबलयशोधैर्यादिकमपि तत्सेवकानां तन्महिम्नैव लभ्यते ।

शरदविरलमल्लीमल्लिकाक्षाप्रचार
रघुवरभुजलीलाबन्धुरश्च प्रबन्धः ॥
वयमपि नटवर्या [[2]व्याप्त] कीर्तिः कवीन्द्रः
परिषदपि रसज्ञा सर्वमत्रानवद्यम् ॥

[3]तदस्य [4]रूपकमभिनवं वीरराघवव्ययोगं नाम प्रयोक्तुमादिश्यतां नटवर्गः । समाराध्यतां च रङ्गमङ्गलविधिः ।

नटी— (आः किं फणिअदि । आदेसो कादंओति । ननु पार्श्वे....)
आः किं भण्यते आदेशः कर्तव्य इति । [5]ननुपार्श्वे तव सर्वमपि ।

यत्प्रस्तुतं [6]नटैर्गानमानन्दरसमन्दिरम् ।
श्लाध्यते किल तद्वाद्यैश्चातुर्विध्यमुपागतैः ॥

सूत्रधारः—आर्ये एवमेवैतत् ।

---

[1] पुनस्तु-ख. [2] वामि-ग. [3] तदद्य-क. ख.
[4] मामकभि-क. ख. [5] तव-क. [6] नतैर्गान—क.

त्वया विवेकशालिन्या वयं धन्या भृशं प्रिये ।
यथा कमलिनीसंगान्मराला भृशशोभिनः ॥

नटी—(विलोक्य) विअसंतसलसिजवणिं कलअंदि हंसअसमूआ
धंणंस कंसवि लभा गुणलु धावं मणोंज

(विकसत्सरसिजवनीं कलयन्ति हंसकसमूहाः ।
धन्यस्य कस्यापि रमां गुणलुब्धा इव मनोज्ञाः ॥)

सूत्रधारः — (रसपरवशतामभिनीय)

अहो गानरसस्तूर्णमानन्दयति मानसम् ।
जटायुरिव रामस्य सौहार्दरसबन्धुरः ॥

प्रस्तावना

(ततः प्रविशति [1]जटायुः)

जटायुः — अयमहं कुमाररामलक्ष्मणाभ्यामुदन्तमभिनवमावेदयितुम् आगतोऽस्मि । यावदुपसर्पाम्याश्रमपदम् (इति परिक्रम्यावलोक्य) नूनमिदमेव [2]रामायतनतपोवनम् ।

' पठन्ति निगमागमान् ऋषिवरा परं निर्भयाः
मखांश्च कतिचिद्द्विजा गलितविघ्नमातन्वते ।

---

[1] जयायुरिति-क. [2] रामायतन-क.

चरन्ति मुनिकन्यका विगतशङ्कमन्तर्बहि-
र्न चेद्रघुवराश्रमः [1]कथमिदं सरक्षोवने ॥'

(ततः प्रविशति चापपाणिर्लक्ष्मणः)

जटायुः—(मुखमुन्नमय्य) कथमयं कुमार[2]लक्ष्मणः ?

लक्ष्मणः—आदिष्टोऽस्मि ।

अयं खलु तातमित्रतया तादृशं सन्मानमर्हति । (इत्युपसृत्य प्रणमति)

जटायुः—वत्स, समरविजयीभूयाः ।

लक्ष्मणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

जटायुः—अथ कीदृशो वृत्तान्तो भवदाश्रमपदे ?

लक्ष्मणः—अस्ति कश्चित् ।

जटायुः—कोयं, कथय ।

लक्ष्मणः— कदाचिदशेषदण्डकावनवास्तव्यमुनिवर्या[3]स्समागत्य [4]आर्यं रामभद्रमिदमूचुः ॥

जटायुः—किमिव ?

लक्ष्मणः—यद्वत्तमिष्टमिह खातमपि प्रयासैः
तत्तिष्ठतु व्ययमयन्ति हि तत्फलानि ।
यस्याश्वमेधशतमध्यसमं वदन्ति
तत्पूरुषैरभयदान[1]मपेक्षणीयम् ॥

---

[1] कथं-क [2] लक्ष्मणः-क [3] समागत्य प्रणममेति-क [4] आर्य-क

अतो रक्षोगणत्रस्तान् अस्मानभयदानतः ।
परिपालय राजन्य भवन्तः शरणं हि नः ॥ १५ ॥

जटायुः—(सौत्सुक्यम्) ततः किमुक्तं कुमाररामभद्रेण ?

लक्ष्मणः— प्रतिज्ञा कृतैव ।

जटायुः— कीदृशी सा ?

लक्ष्मणः—दण्डकावनवास्तव्यतपोवनमखद्रुहः ।
सर्वानपि वधिष्यामि [1]द्विभाषा नैव[2]मामिका ॥ १६ ॥

[3]जटायुः—(साश्चर्यं) महती खलु प्रतिज्ञा । यतो रक्षोवैरमात्रं प्रसूते । ततः,

लक्ष्मणः—ततश्च श्रुत[4]वृत्तान्तैरतिकुपितैः रक्षोभिर्विराधो नाम दनुजः प्रहितः ।

जटायुः—बलियान् खल्वयं [5]दानवेषु । स कीदृशो जातः ?

लक्ष्मणः—सोऽपि रामेण प्रहितः ॥

जटायुः—कं देशम् ।

लक्ष्मणः—संयमिनीमेव ।

जटायुः—महानयमुपकारो दण्डकारण्यस्य ।

लक्ष्मणः—आर्येण कीदृशी प्रवृत्तिरुपलब्धा ?

---

[1] दुर्भाषनैव-क. [2] मामिता-क. [3] तायुः-ख. [4] वत्रांतै-क.
[5] दानेषु-क.ख.

जटायुः—अहमपि तत्र तत्र जनस्थानभूमिषु सञ्चरन् कयोरपि रक्षसो-स्संवादमश्रौषम् ।

भ्रातः कुतः खरगृहादिह का नु वार्ता
सन्नद्ध एष विजयाय विराधहन्तुः ॥
कस्तादृशोऽस्ति मनुजः खलु रामनामा
तच्चेदहिं ग्रसति पल्वलदर्दुरोऽपि ॥ १७ ॥

इति । तदेनं वृत्तान्तं भवद्भ्यामावेदयितुमिहागतोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—यावदहमेव निवेदयिष्याम्यार्यं प्रति । भवानपि त्वरिततर-मुपगम्य जनस्थानादरिः यावदायाति, तावदेव वृत्तान्तवेदी पुनरागच्छ ।

जटायुः—तथा करोमि ।

(इत्युभौ निष्क्रान्तौ)

विष्कम्भः

(ततः प्रविशति शरचापहस्तो रणरभसमभिनयन् रामो लक्ष्मणश्च)

रामः—त्रस्यद्द्विजातिपरिपालनपुण्यलाभः
स्वस्थत्वदानमपि सर्वसुपर्वपङ्क्तेः ।
किंचैष कौशिककृपाफलितास्त्रविद्या-
सञ्चारणावसर इत्यखिलं प्रियं नः ॥ १८ ॥

लक्ष्मणः—आर्य, किं विहीयते रणकरणेषु भवतः ?

यत्कौशिककृपालाभो यच्चाज्ञाकरणं पितुः ।
यत्तापससपर्येति तत्सर्वं विजयाय ते ॥ १९ ॥

रामः— (सोत्साहम्)

अपि नामार्यजटायोर्वचनमयथातथं न भविष्यति । अपि नाम रिपुस्सपरिवारसोदरः समायात्यचिरेण । अपि नाम मन्मनोऽनुसारी पराक्रमसमयः समुपलभ्यते ।

लक्ष्मणः—कदाचिदप्यनुक्तपूर्वानृतःखल्वार्यो जटायुः ।

रामः— अथ किम् ।

यत्तातपाद[1]सौहार्दं यच्च गौरवमात्मनः ।
तत्तज्जटायुनानेन दण्डकायामकारि सः ॥ २० ॥

लक्ष्मणः—[2]नायमर्थवादोऽत्र ।

रामः—तथा [3]यदि ।

खरदूषणकण्ठनालनिर्यद्रुधिरासारपरंपराप्रसारैः ।
अभिषिच्य[4]धरामधर्मजातं परितापं परिहर्तुमेष कालः ॥ २१ ॥

इदमप्यनुपदमेव—

---

[1] सौहार्द्र–क. [2] नायमर्थो–क,ख. [3] यदिदि–क.ख.
[4] दरामधर्म–क-ख.

साफल्याय प्रतिज्ञायाः स्वयं जिगमिषो[1]रणम् ।
अभियाति रिपुश्चेति [2]विधिनाप्यधुना [3]जितम् ॥ २२॥

लक्ष्मणः—सत्यमेतत् । किन्तु—

रामः—सावशेषमिव तव वचः ।

लक्ष्मणः—आर्य, समुचित एव सपत्नेषु शस्त्रसम्पातः । समीपतया तपोवनोपरोधो भविष्यतीत्येतावदेव चिन्त्यते ।

रामः—तद्वयमेव कतिचित्पदानि रिपूणामाभिमुख्येन व्रजामः ।

(इति कतिचित्पदानि परिक्रामति)

([4]ततः प्रविश्यापटीक्षेपेण जटायुः)

यस्मादेव स देवतापरिवृढो [5]विभ्यद्वनं सेवते
यल्लीला मुनि[6]मण्डलीप्रमथनव्यापारपारं गता ॥
यस्याज्ञा [7]हरिदीशरत्नमकुटीनम्रीकृतिश्लाघिता
तस्यैषं पृतनाभ्युपैति भवता [8]तूर्णं धनुर्धार्यताम् ॥ २३ ॥

रामः—कथमार्यो जटायुः ?

लक्ष्मणः—अथ किम् ।

रामः—([9]किञ्चित्परिवृत्य) आर्य, भृतमेवेदं धनुः ।

---

[1] रणे-क. [2] विधित्य-ख.के. [3] जितं-ख.ग. [4] ततः-क. ख, ग.-नास्ति [5] विभ्यद्वने—क. [6] मडन-क. [7] परिदीश-ख. [8] तूर्नं-ख. [9] किंचित्परित्यवृ -क.

[1]आयान्त्येते प्रतिकूलचलत्प्रासकुन्तासिशूल-
क्षेपण्युल्कापरशुमुसलाद्यायुधोद[2]स्तहस्ताः ।
सोऽयं रामस्सपदि कुरुते तात[3]सौहार्दभाजो
गृध्रस्याजौ [4]पिशितपटलं ग्रासमाजीवितं [5]ते ॥ २४ ॥

(लक्ष्मणं प्रति) गच्छ, वत्स, [6]लक्ष्मण, जानकीसनाथ[7]मुटजम् । यथा मायाविनो राक्षसाः नाभिभवन्ति तथा जागरूकेण भवितव्यं त्वया ।

लक्ष्मणः—तथा । (इति निष्क्रान्तः)

जटायुः—([8]साश्चर्य) येभ्यो बिभेति किल मृत्युरपि प्रकामं,
संग्रामभीमबलदर्पभरोत्कलेभ्यः ।
[9]जेतुं सहायमपहाय विजृम्भसे त्वं
[10]त्वद्विक्रमो निरुपमो, न च [11]दृष्टपूर्वः
॥ २५ ॥

(तावन्निर्वर्ण्य)

[12]लक्ष्यन्ते [13]वलमानपक्षवसनश्री[14]रञ्जिताः [15]केतवो
वल्गद्गृध्रबलापनोदनदशाबिभ्रत्कराग्रा इव ।

---

[1] आयांत्येते-क.ख. [2] दस्तहस्तः-क.ख. [3] सौहार्भाडो-क. [4] पिशिरपटले-क. [5] मे [6] लक्ष्म-क. [7] मुटजं-ख. [8] साश्चर्य-क.ख. नास्ति. [9] जेतु— [10] त्वद्वित्रमं-क.ख. [11] पूर्वम्-क. [12] लक्ष्यम्-क. [13] वनमानपद्विसवन-क. [14] रांजित-क. [15] केतव- क.

श्रूयन्ते च करालकाहलरवा नासीरनासेदुषा-
माक्रोशैस्सह पार्श्वजम्बुकततेरत्याकुलैर्भैरवैः ॥ २६ ॥

तत्सज्जीभवतु भवानविलम्बेन । (विहस्य)

[1]कियानयं समरो नाम ? (इति जटां बध्नाति)

जटायुः—[2]निर्माय दिग्भ्रममरातिबलस्य बाणै-
निर्धूय दूषणखरत्रिशिरश्शिरांसि ।
निर्वेलमात्मनि रतेषु निधाय मोदं
निर्वेशमाप्नुहि निरर्गलनित्यलक्ष्म्याः ॥ २७ ॥

रामः—(ऊर्ध्वमवलोक्य) आर्य, किमवतरति भुवनममृतमयूख-मण्डलम् ?

जटायुः—कस्यचित्खेचरस्य विमानमिव पश्यामि ।

(उभौ सविस्मयं पश्यतः)

(ततः [3]प्रविशति शातमन्यवरथेन सह मातलिः)

मातलिः—अहो चिराय दृष्टस्समष्टिरिव शौर्यस्य विमतपरिवारविदा-रोऽयं रघुवीरः ।
(इत्युपसृत्य) आयुष्मन् ! विजयीभवतु भवान् ।

दृढबद्ध[4]मृगाजिनं [5]जटानां
नहनानर्गलदृक्प्रसारधीरम् ।

---

[1] कियानहयं-क. [2] निर्याय-क.ख. [3] प्रविजति-क.
[4] विशारदोयं-क.ख. [5] मृगाजनं-क.ख. [6] जठीनां- क.ख.

[1]अवलम्बितचापमाकलेय
रघुवीरं शरचालन[2]प्रचारम् ॥ २८ ॥

[3]त्वन्मित्र प्रेषयामास
ससाधनमिमं रथम् ।
महेन्द्रः सारथिं तस्य
मातलिं विद्धि मामपि ॥ २९ ॥

जटायुः—युक्तमाचरितं महेन्द्रेण । [4]तदारुह्य [5]सांग्रामिकं रथं विजयता-मरातिबलं भवान् ।

रामः—यथा रोचते तुभ्यमार्याय तात [6]सुहृदे ।

(इति मातलिना सह रथारोहणं नाटयति)

जटायुः—अहो दशरथस्य तपोविपाकः ! अथवा

[7]तपस्विनो मुनीनेतान् देवानपि तपस्विनः ।
अवितुं नियतं प्रादुरासीत्परमपूरुषः ॥ ३० ॥

रामः—([8]अनाकर्णितकेन) आर्य,किमद्यापि न दृश्यन्ते रक्षोहतकाः ।

जटायुः—([9]कर्णं दत्वा श्रुतिमभिनीय) [10]नन्वेषः कलकलः ।

---

[1] अवलम्बत-क. [2] प्रकारम्-क. [3] त्वन्मित्रं-क- नास्ति
[4] तवारुह्य-क. [5] सुहृते-क [6]संग्रामे साधुः संग्रामिकः, तम् ।
[7] तपश्वनः-क. [8] अनाकीर्नतकेन-क. [9] कर्नं-क. [10] निर्वेश-क

(इति गगनोत्पतनं नाटयन्) दूरदर्शितया पश्यामि सविधगतमिव रक्षोबलम्। यतः,

नभो निकषविस्फुरत्कनकले[1]खिकाविभ्रमं
दधाति चतुरंगिणीगतिसमुत्थधूलीचयः।
अयं च विलया[2]म्बुदध्वनिसहोदरः श्रूयते
भयानकजयानकप्रथनसूचकोग्रस्वनः॥ ३१॥

रामः—अथ किम्। अयि मातले, त्वयैवाप्रमत्तेन [3]भवितव्यम्। विमर्देषु वीराणां यस्य कस्याप्यपहरणीयः प्रमादः।

मातलिः—अथ किम्।

रामः—(सविनयम्) आर्य, जरठतया त्वमनायासभाजनमसि। कमपि शैलमुत्पत्य [4]क्षणं[5]पश्य क्षणदाचराणामाडम्बरम्।

जटायुः—[6]यद्रोचते कुमाराय।

(इति निष्क्रान्तः)

मातलिः—आयुष्मन्, शरसन्धानसुलभागमनमिव [7]बलमरीणाम्। तत्समरारम्भजागरूको भूयाः।

रामः—किमत्रापि विलम्बः क्रियते?

---

[1] लेखिकां-क [2] अम्बुध्वीन-क. [3] भवितव्य-ख.ग. [4] क्षणं-ख.ग. नास्ति. [5] पश्यअक्षणं-ख. [6] यद्रोचतें-ख.क. [7] बलमरीम्-क. बलमरीणं-ख.

(इति सशरं चापमाकर्षयति)

(नेपथ्ये)

भो भो [1]बलाध्यक्षाः, समुपागतस्समक्षं स मनुष्यपोतः ।

येन [2] संवित्कृता साक्षाद्रक्षः कुलविनाशिनी ।
विरोधी [3]सोऽयमस्माकं [4]विराधवधपातकी ।। ३२ ।।

मातलिः—खरसैनिकानामेतत् ।

(पुनर्नेपथ्ये)

प्रयुज्यन्तां बाणाः प्रतिभटतनौ प्राणहरणाः
प्रकीर्यन्तां कुन्ताः प्रसभमुरसि प्रान्तनिशिताः ।
निधीयन्तामस्मिन् निबिडमसिपत्रीक्षतिचयाः
निवार्यन्तामेतद्रथवहनवाहाः प्रजविनः ।। ३३ ।।

रामः—केषामेतत् ?

मातलिः—बलाध्यक्षाणाम् ।

अत एवोत्खातिनीमिमां [6]भुवमुत्सृज्य समरोचितां तूर्णमवतरामः ।

(रथगमनं नाटयित्वा)

प्रायः खरादिवधतस्सुखसंपदेषा
सर्वापि देवमुनिमण्डलभाग एव ।

---

[1] बलाध्यक्षा-क.ख. [2] संविस्मृता-क.ख. [3] स्तोयमस्माक-ख.
[4] विराधवधपातत्-ख. [5] प्रयुज्यवाबाणाः-क [6] भुवनमुत्सृज्य-क.ख.

किंत्वद्य राक्षसजयोचितवीरलक्ष्मी-
संश्लेष एव [खलु] [1]सारतरा [2]फलाप्तिः ॥ ३४ ॥

मातलिः—एवमेतत् । यतः प्रकृतिमहतां यश एवाशास्यम् ।

(इत्युभौ निष्क्रान्तौ)

(ततः प्रविशति चित्ररथश्चामरग्राही च)

चित्ररथः—एषा महाराजमहेन्द्रोपदिष्टा समरोचिता [3]क्षितिः इयमेव खरसेना ।

कोशत्यागपरिस्फुरत्करयुगप्रोक्षिप्त[4]कौक्षेयक-
व्याकीर्णद्युतिसार्थतोपरिपतत्खद्योतम[5]द्येक्ष्यताम् ।
सैन्यं तत्खरदूषणत्रिशिरसाकल्पापकर्षोक्तर
व्यावल्गद्रणनाथभूतपटलावष्टम्भ[6]विष्टम्भनम् ३५ ॥

चामरग्राही—अहो होदाणीं एव ण संकुणोमि सेणां णेखदुं

(अहो इदानीमेव न शक्नोमि सेनां द्रष्टुम् ।)

(इत्यक्षि निमील्य कम्पनं नाटयति)

---

[1] मसारतरा-क.ख. [2] मवाप्तिः-क.ख. [3] क्षिति-क.
[4] क्षिप्रकौक्षेयक-क. [5] [द्ये] क्ष्यताम् [6] विष्टभनं-क.ख .

चित्ररथः—अरे प्राकृतसाधारणा मतिः कुतस्ते, धीरतैवमवलम्ब्यतां, न खल्वस्माकं विप्रकृष्टतया साध्वसप्रसक्तिरपि ।

(इति करावाकर्षति)

चामरग्राही—(कथंचिदक्षिणी उन्मील्य)

को एसो वहंसोपरि (विचित्तगङ्कालिणा)
सालहिणालिं रादागदाइ करोति ।।

(क एष एको रथस्योपरि विचित्रगतिकारिणा
सारथिना साकं गतागतानि करोति ?)

(जस्स) खु सलीलपहापहाहेण

णीलोपलिमालाइविअ णलंचिएहिअं अलंकरिअदि ।
(यस्य खलु शरीरप्रभाप्रवाहेण । नीलोत्पलमाल्यानि वलक्ष्याभिकं अलंक्रियते)

चित्ररथः—स एवैषः । यः किलं कृतावतारः पुरुषोत्तमो नरेषु सुरमुनिमण्डलावनाय इति सुधर्मायां सँल्लापः

चामरग्राहि—संचि एदं । जह सुदो तहखु एंवं (दिट्ठो)

(सत्यमेतत् । यथाश्रुतस्तथैव दृष्टः)

चित्ररथः—(सरोषं)[1]किंच वचसमविषयोऽस्य महिमा यतः ।

अन्या विग्रहमाधुरी तदुचिता विक्रान्तिरन्यादृशी
वृत्तिः सर्वजगज्जयावनकलायत्तापि तत्तादृशी ॥
सत्त्वं चेदतिलंघितामरनगस्थैर्यं ततो मन्महे
वक्तुं कः क्षमते विभोर्गुणगणं शेषो [2]विशेषोऽपिवा
॥ ३६ ॥

चामरग्राही— अदो एवं एंक्रोद एदावदो रंखसबलसपडिमंभो संधुससणो अहिमुहो वंटदि ॥
(अतएव एकोऽपि एतावतो राक्षसबलस्य प्रतिपक्षस्साध्वसशून्योऽभिमुखो वर्तते)

चित्ररथः—किमुच्यते वर्तत इति ।

विधूय मदपावलिं मदुकरीव सेनामिमाम्
अखण्डसुखदायिनीमयति वीरलक्ष्मीस्वयम् ।
निकृत्य तिमिरं करैः कमलिनीमिवामोदयन्
नभोमणिरुदारभापिहितरोदसीगह्वरः ॥ ३७॥

(नेपथ्ये)

विराधवधसंजातपातकी वध्य एव नः ।
तथाप्येको मुनिश्चेति तटस्था समरोध्दतिः ॥ ३८ ॥

---

[1] किवंच-क. [2] विशेपोपिवा-क.

चित्ररथः—खरसैनिकानामवष्टम्भमेदुरं वचनम्

(पुनर्नेपथ्ये)

एकः कथन्नु बहुभिर्बत योत्स्यसीति
मय्यद्य मास्तु भवतां हृदयेऽनुकम्पा ।
एकत्र वा बहुषु यद्बलमत्र साक्षी
मार्गायितः स खलु वेत्स्यति [लोक] साक्षी ॥

चित्ररथः—श्रुतमेतत्समरकौतुकसान्द्रस्य रामचन्द्रस्य ।

चामरग्राही—किस्पृशों अदिमेतं कलकले ।

(कस्मादेष अतिमात्र कलकलः)

चित्ररथः—एष समरमुखभेरीरवाडम्बरः ।

तदुपक्रम[1]मावेदयति त्रिलोक्याः । पश्य —

शस्त्रं शस्त्रमरे क धावसि ? करैस्सोऽयं बली बध्यतां
मायामौनिन [मेन] मर्दय दया का वा विराधद्रुहि ।
इत्थं पट्टसकुन्तसायकगदानिस्त्रिंशकट्टीरक-
प्रासाद्यायुधभृत्करा रघुपतिं रुन्धन्ति सर्वासुराः ॥

चामरग्राही—अंचरिअं । कहि रंहो कहि रहिओ कहि सालहिंति
ण लंखिअदि ।

---

[1] मावेद इति-क.

(आश्चर्यम्, कुत्र रथः कुत्र रथिकः कुत्र सारथिरिति न लक्ष्यते ।)

चित्ररथः—मैवम् । इदानीं पश्य

निकृत्ताश्शतधा शस्त्रैः शास्त्रैरिव महोज्ज्वलैः ।
कबन्धा एव दृश्यन्ते प्रबन्धा इव [1]दुष्कवेः ॥ ४० ॥

अर्धोच्चरद्रिपुजयोदितवीरवादैः
आदष्टदन्तवसनैरनिमेषनेत्रैः ॥
[2]भ्रश्यत्किरीटविगलत्कचसम्प्रसारैः
अव्यावृतं रिपुशिरोभिरदभ्रमभ्रम् ॥ ४१ ॥

किंच ।

धावत्कबन्धपदघट्टनभूरिभार-
[3]शीर्यत्कदालविकटारवयौगपद्यात्
भारासहा दलति सम्प्रति सैनिकानां
सर्वंसहेति विदितं तदवेहि लोकैः ॥ ४२ ॥

चामरग्राही—के णु खु एदो णिअभुआचलणे ण वेरअंतइ अजनचलसिहरविअ अदिमेतगोखादिंसि ।

---

[1] दुःकरे-क.ख. [2] भ्रंस्य-क.ख. [3] शीर्यत्कदाल-क.

(के नु खल्वेते निज[1]भुजाचलनेन प्रेरयन्तः अञ्जनाचलशिखरा इव अतिमात्रगौरवा दृश्यन्ते ।।)

चित्ररथः—[2]वंशानुरूपचरि[3]तच्यवनान्महर्षि-
बाधाविधानधनदोन्मथनप्रसक्तम् ।
[4]अश्रेयसां त्रयमिदं किल [5]रावणस्य
धत्ते [6]खरादिकखलत्रयरूपधेयम् ।। ४३ ।।

चामरग्राही—णादं णादं । एदो खु सव्वगिव्वाणाणं बाहां संजण अंतिति तंध तंध पंथावावसलेषु कहिअंदि

(ज्ञातम् ज्ञातम् । एते खलु सर्वगीर्वाणानां बाधां संजनयन्तीति तत्र तत्र [7]प्रस्तावावसरेषु कथ्यन्ते ।)

चित्ररथः—आः किमुच्यते बाधाकारिण इति ? अमी हि

निर्धूय [8]रत्नमकुटानि निरस्य शस्त्रा-
ण्यस्त्राणि चाप्यविगणय्य शिरोधिलग्नाम् ।
निस्त्रिंशसन्ततिमपोह्य निधाय पापं
निर्व्याजमेव हृदि किं ग्लपिता न देवाः ।। ४४ ।।

चामरग्राही—कहिं णु कालेण सुलाणां सुहा हविंसदि ।
([9]अत्र खलु कालेन सुराणां सुखं भविष्यति)

---

[1] भुजौ [2] वंशासुरूप-क. [3] चरितचवना-क. [4] अत्रेयसां-क
[5] वारूणस्य-क. [6] कराधिक-क. [7] प्रस्तावनावसरेषु-क.
[8] रत्नमकुटीनि-ख.ग. [9] कुत्र-ख.ग.

चित्ररथः—खरमुख्यरिपुत्रयं [1]विजित्य
[2]प्रधनेलं प्रथयत्ययं यशोपि ।
रघुनन्दन एष हि त्रिदोषा-
नपहृत्येव सतां [3]क्षणेन सङ्गः ॥ ४५ ॥

चामरग्राही—(तह जदि पुणोवि संसारसोक्खं अणुहविसदि सव्वगि व्वाणादि)
(तथा यदि पुनरपि संसारसौख्यमनु[4]भविष्यन्ति सर्वगीर्वाणाः)
(मुखमुन्नमय्य)
अम्हो, अच्चरिअं । जंण कंसवि शेणामुहे मुहं ।
अहो अश्चर्यमाश्चर्यं, यन्न कस्यापि सेनामुखे मुखम् ।

चित्ररथः—अरे, न जानासि करलाघवं राघवेन्द्रस्य ।

अनु[1]संहिता धनुषि तत्पदच्युतं
परिपन्थि[2]जालगलनालहारिणाम् ।
पुनरुद्धृतं च रिपुषु प्रपातितं
शरमेकमेवै [3]कति नान्वमंसत ॥ ४६ ॥

(अन्यतो दत्तदृष्टिः) पश्य

---

[1] तिजित्य-क. [2] प्रधनेस्यां-क. [3] त्रिदिपसगंत-क. [4] भविष्यति
[5] सम्पातं-ख.ग. [6] जागल-क.ख. [7] कटिणान्वमंसत-कि. कलेनान्व-ख.

क्वचिच्छरविदारितद्रुतमतंगजांध्रिच्छटा-
विमृष्टशकली[1]भवद्रथविदीर्णपत्तिव्रजम् ।
क्वचि[2]द्भयभरद्रवन्निशिचराध्वनिम्नोन्नत-
स्थलीगतविवेचनापतनमुर्वराभ्यन्तरम् ॥ ४७ ॥

पतदश्वविपादिसादिलोकं
पटवास[3]प्रतिमीभवच्छताङ्गम् ।
परिपश्य पतत्पदाति जन्ये
[4]खरसैन्यं बत दैन्यमाविरास्ते ॥ ४८ ॥

अपि च

पलाशिनामुद्धतजन्यभीति-
[5]पलायितानामपलायितानाम् ।
बभूव भद्रद्रवणाभिमुख्य-
निपाततः सूर्यकृता प्रशस्तिः ॥ (?) ॥ ४९ ॥

चामरग्राही — अच्चरिअं । दाणिं एव निखहिअवीरलंच्छी
करहिलामं रामं एवं अविंदवेर

---

[1] भवद्रथवि-क. [2] भयभवद्रवं-क.ख. [3] प्रतिमा-क.
[4] बरसैन्यं-क. [5] त्रिपलायितनां-ग. पलशिनामु — — - प्रशस्ति-ख.
(नास्ति)

(आश्चर्यम् इदानीमेव [1]निरवधिकवीरलक्ष्म्यभिरामं [2]राममेवाभिद्रवति)

चित्ररथः—अयं[3]त्रिशिरा नाम खरसोदरः

राजन्मणीमयकिरीटसमर्चितानि
त्रीणि [4]स्फुटं वहति रात्रिचरः शिरांसि ।
माणिक्यमञ्जुरुचिमण्डलमण्डनानि
[5]शैलस्त्रिकूट इव शृङ्गवराणि धीरः ॥ ५० ॥

किंच

अस्मिन् विस्मयदायिभिः स्ववक्त्रैः
त्रैलोक्यं गिलितुमना [6]यदा यदाभूत् ।
[7]नप्तृत्वादिव बहु लालयन् विधाता
कल्पायुः किमकृत नाञ्जलीन् अमुष्मै ॥ ५१ ॥

चामरग्राही—अलं एदेण पेक्ख समलसोहग्गम् ।

(अलमलं तेन । पश्यावः समरसौभाग्यम्)

चित्ररथः—पश्य पश्य मातलेश्चातुर्यम् ।

---

[1] नीरवधिकलक्षि-क. निरवधिकवी-[र] [2] राममभिद्रवति-क.
[3] त्रिशिरोनाम-क. [4] स्फुरंति वहति-क. [5] तैल-क. [6] यदाभूत-क.
[7] तश्यत्वादिव-क.

हरितां त्रितये भृताभिमुख्यं
[1]वदनानां त्रितयं विधाय भूयः ।
अमुखां दिशमेव [2]तद्विमानं
प्रणयन् दिग्भ्रममातनोति शत्रोः ॥ ५२ ॥

चामरग्राही-—अंहो एक्कं एवं वअणं (दिणांघि दृश्यते रक्खसहदएंस)
(अहो एकमेव वदनं राक्षसहतकस्य)

(नेपथ्ये)

भो भो रक्षोभटाः जातमवलम्बनम् । अलमावेगेन ।

येनाकारि सुपर्वलोकललनामांगल्यनिर्वापणं
येनैवाविदितान्यवीरमखिलं रक्षोबलं रक्षितम् ।
तेनैव प्रथमान[3]राक्षसरभासंश्लेषिणा बाहुना
रामं शत्रुविरामनामबिरुदं रौद्रादभिद्रावति ॥ ५३ ॥

(पुनर्नेपथ्ये)

यावच्छूलमुदश्चयत्यनुकृतस्वर्बाहुना बाहुना
रामं राक्षसलोकभीषणमसौ हन्तुं त्रिमूर्धा रणे ।
तावत्तेन विखण्डितानि तरसा पेतुः शिरांसि क्षितौ
कीनाशक्लमनोदपातितमहातालीफलौपम्यतः ॥ ५४ ॥

---

[1] पदनानाना-क. [2] ताद्वधानं- [3] राक्षसमासश्लेषिणा-क.

चामरग्राही—अंहो सोवि गदासुरेवं जादो ।

(अहो ! सोऽपि गतासुरेव जातः)

चित्ररथः—अथ किम् ।

दशरथसुत[1]चण्डकाण्डकोटी-
घटितशिरःप्रकारास्समुत्पतन्ति ।
चिरपरिचयशालिभि[2]स्स्वकीयै-
रसुभिरनुव्रजनं यथाचरन्ति ॥ ५५ ॥

किंच

अयमसौ हन्ति स्वीयैरखण्डपराक्रमः
कनकविलसत्पुंखैरक्षय्यदिव्यशिलीमुखैः ।
इति कतिपये शस्त्राघातं विना जहुरप्यसून्
अहह ममताबन्धः [3]प्राणानपोहति [4]जन्मिनाम् ॥ ५६ ॥

चामरग्राही—अच्चरिअम् । दाणं एवं सव्वारंखसावली समलापें कखंव दिंटर दाणींव कोइ जीवल तिद्वदि ।

(§ आश्चर्यम् । इदानीमेव सर्वा राक्षसावली समरापेक्षिणीं दृष्टा । इदानीमेव कोपि जीवन्न तिष्ठति ।)

---

[1] भण्डकाण्ड-क.ख. [2] स्वक्तियै-क.ख. [3] प्रणानहोहन्ति-क. प्राणानहोहति-ख. [4] जान्मनाम्-क.ख. § आश्चर्यं इदानिमेव—— बाहुन् 'क' मातृकायां नास्ति

चित्ररथः—अन्यत्र कार्यमाश्चर्यम् ।

नत्वस्मिन् सहजविक्रमरसे रघुवंशतिलके ।

य: काकपक्षधर एव मखान्तरायं
जघ्ने सुबाहुमखिलामरजेतृबाहुम् ॥
मारीचमुग्रतपसोज्ज्वलमानवास्त्राद्
दूरीचकार समराङ्गणतः प्रवीरः ॥ ५७ ॥

(निर्वर्ण्य)

चामरग्राही—को एसौ भीसखतलजाघोसण विचंडिलित बह्माण्डमण्ले मुहुंमुहारामिट्टघणतरमंसुअसुदपुरं वलंकमं अविंकुवंतो रामं एवं अहिंदरेइ ।

क एष भीषणतरज्याघोषणपिचण्डिलितब्रह्माण्डमण्डलः मुहुर्मुहु-रामृष्टघनतरश्मश्रुः श्रुतपूर्वं पराक्रममाविष्कुर्वन् राममेवा[1]भिद्रवति ?

चित्ररथः—अयमेव खरानुजो दूषण इति ।

(नेपथ्ये)

अभयं भवत्वरिकृता न वोस्तु भी-
रयमेति राक्षसबलैकभूषणम् ।

---

[1] भिद्रवते-क,ख.

कुपितान्तकानुकृतरोपभीषणो
कुतुकी रणप्रसरणेषु दूषणः ॥ ५८ ॥

(पुनर्नेपथ्ये)

[1]क्षणमनुसरतैनं सैनिका मा रणं वः
[2]कलयति विलयं सा दूषणस्यैव शक्तिः ।
खरपरिचयजन्या काप्यपूर्वा समृद्धिः
सृजति सपदि नूनं [3]स्वस्थतां राक्षसानाम् ॥ ५९ ॥

चामरग्राही—कंस खु एसो वअणोवणासो रंक्खसाणां व णिअणं सूएदि ।
(कस्य खल्वेष वचनोप[4]न्यासः राक्षसानामेव निधनं सूचयति)

चित्ररथः— दूषणानुचरस्यैव तत् ।

(पुनर्नेपथ्ये)

अहो युक्तमुक्तमपुण्यैः [5]पुण्यजनैः यदेषामुपन्यास एव [6]भृशमर्थान्तरेणार्थान्तरं सूचयति । क्षणमनुसरतेत्यादि ।

चामरग्राही—कंस एद (कस्यैतत्)

चित्ररथः—तस्यैव रघुकुलतिलकस्य ।

---

[1] कणमनुसरणैतैनं-क. [2] कलयुत-क. कलयतु-ख.
[3] रचस्थता-क,ख. [4] पश्यासः-क.ख. [5] पुजनै-क. पुंण्यजनै-ख.
[6] मर्धान्तरेणार्धातरं-क.ख.

(नेपथ्ये)

अरे रे मनुजहतक शार्दूलमुखादिव [1]हरिणो मदभिमुख-पदात्कुत्र गन्तासि ?

प्रलपन्निह कामपि प्रतिज्ञां
[2]फलपर्णाशनजीर्णजीर्णदेहः ।
कथमद्य निरुद्यमो यदि त्वं
कतमस्तां विजहातु यातुधानः ॥ ६० ॥

नायं सुबाहुर्न च ताटकापि
न जामदग्न्यो न च वा विराधः ।
सरोष[3]कालन्तकभीषणोऽलं
[4]सपत्नहन्ता ननु दूषणोऽयम् ॥ ६१ ॥

[5]अपि सत्यमेतदनृतं न नाम ते
ननु साधमत्र भवदीरितानुगम् ।
परदूषणं वचसि गर्ह्यकर्मणा
कुलदूषणं कलयसीति दूषणः ॥ ६२ ॥

---

[1] हारिणो-क.ख. [2] पलपनीशन-क. [3] कालान्तर-क.
[4] कसपत्नहन्ता-क.ख. [5] असि-क. अपि-ख (नास्ति)

अयि पश्यसि त्रिशिरसं दिवीति ते
मुदिहास्तु मास्तु [2]खरहानवैधुरी ।
अयमभ्युपैति भवदन्तिकं क्षणा-
दसमानबाणपरिलूनमस्तकः ॥ ६३ ॥

चामरग्राही—कंस एद (कस्यैतत्)

चित्ररथः—इयमपि रघुवीरस्य ।

(पुनर्नेपथ्ये)

चित्ररथः—दूषणस्यैतत् ।

क नु खलु भवदिन्द्रः क्वागतः कांदिशीकः
त्वमिह [1]चरसि चित्र मातले भूतलेपि ।
न खलु खल तवायं नाम वामे ग्रहीतुं
[2]विधिविनिहतकालं किं पुनर्वज्रपाणेः ॥ ६४ ॥

(पुनर्नेपथ्ये)

चामरग्राही—णिवुणं खु वदाणीं वअणम् ।

---

[2] खमानवैर्धुरी-क. [1] चरति-क.ख. [2] विनिहकालं-क
[3] खल्वेततयो-क.ख. [4] सायकाहतिरौसरन्ध्रि-क.

(निपुणं [3]खल्वेतयोर्वचनम्)

आजिरद्य परिवर्तते तथा दूषणस्य रघुभूषणस्य च ।
[4]सायकाहतिभिरास रन्ध्रिता चालिनीव जगदण्डभित्तिका
॥ ६५ ॥

पतदुत्पतत्प्रसरदुज्ज्वलद्दल-
द्वपुरागतोर्ध्वनिहितैः [1]शिलीमुखैः ।
विविधप्रकारचलदूर्मिमण्डलं
जलधिं जिगाय चलदूर्मिमण्डलम् ॥ ६६ ॥

चामरग्राही— ([2]साश्चर्यम्) एदं किंवि भूदं मुहमेत्तेणवांखिदुं आगच्छइ ।

(एतत्किमपि भूतं मुखमात्रेण [3]भक्षयितुमागच्छति)

चित्ररथः —नेदं भूतं, रामशरविधूतं शीर्षमुत्पतति । पश्य

समीभूतं श्मश्रुच्छुरितरणधूलीनिविडितं
समुन्मीलत्तातश्रवणविलुलत्कुण्डलयुगम् ।
ज्वलत्कोटीराङ्कं[5]चलदलकयुक्फालफलकं
मुदं धत्ते शत्रोर्मुखमविगलच्चेतनमिव ॥ ६७ ॥

---

[1] शिशलीमुखै-क. [2] श्री श्रीमाकृत-कं. अस्ति [3] भक्षितुमागछति क. [4] दूषणशीर्षमुत्पतति-क. [5] चलदलकयुस्फाल-ख.

चामरग्राही—तह जदिउज्जीविदह्म जेण सुरलोअकट ओ दूपणो विणासणं पाविदो ।

(तथा यद्युज्जीविताः स्मः येन सुरलोककण्टको दूपणो विनाशं प्रापितः)

(नेपथ्ये)

रे रे कांदिशीका मा मैवम् ।

चित्ररथः—असुराणामेतत् (नेपथ्ये)

धृतरोषविशेषरूषितात्मा
त्रिशिरोरोषविशेषरूषितात्मा ।
अभियोक्तु[1]मना विना विलापान्
अभियामग्रसरः खरस्समेति ॥ ६८ ॥

पाकारिप्रथमानमानहरणा वैश्वानरश्रीहराः
कीनाशोन्मदताविनाशकरणा रक्षोवरापेक्षिणः ।
पर्जन्याहिततर्जना मरुदहङ्कारप्रहारोद्यमाः
श्रीदामोदहृतः शिवादिहृतयः [2]कामी मदीया भटाः
॥ ६९ ॥

चामरग्राही—कस एदं (कस्यैतत् ?)

---

[1] मराविलपान्-क [2] कामी-क.

चित्ररथः—पलायितसेना[2]जनस्य खरस्यैव।

चामरग्राही—किंणु खु एसो कहेकेविअ।

(किन्नु खल्वेष कथयतीव ?)

चित्ररथः—निपुणमाकर्णयामः।

(नेपथ्ये)

क्रमर[1]भसवतः किमस्ति मृत्योः
समरपलायन[2]भाजि वत्सलत्वम्।
यदि विधिलिखितं च दीर्घमायुः
व्यसनशतं किमलं वपुर्वियोगे॥ ७० ॥

चित्ररथः—तस्यैव रक्षसः।

चामरग्राही—एसो रहुनाहमुदिस किंवि फदिविआ

(एष रघुनाथमुद्दिश्य किमपि भणतीव)

(नेपथ्ये)

अरे रे मनुजवराक क्षत्रियम्मन्य, किमेभिरसारैरभियोगः।

स्थविरविराधपतनमनुज्झितशैशवयोः
वधमपि दूषणत्रिशिरसोरशरव्यविदोः।
न भवतु ते मदाय तु [3]मदायतबाणझरं
यदि सहसेऽपगाहितुमुपेहि जहीहि भयम्॥ ७१ ॥

---

[1] भसमतः-क. [2] भाज-क. [1] मदायितः-क. [2] टढ-क.
[2] जनस्य एतत्-क. [3] खस्यैतत्-ख.

(पुनर्नेपथ्ये)

मा मैवमग्रभुवि मे ²रट पापशील
नामैव ते वदति दुष्कुलसम्भवत्वम् ।
शोकं विसृज्य सहजस्मृतिजातमेकं
लोकं नयामि तव यत्र तयोस्सवासः ॥ ७२ ॥

तपश्चण्डमहोद्दण्डदण्डकावनमौनिनाम् ।
जिघांसतः फलं तावद्घातमन् तव सिध्यति ॥ ७३ ॥

चामरग्राही—कंस एंद (कस्यैतत् ?)

चित्ररथः—तयोरेव खररघुवरयोः न केवलमुक्तम् ।
मुक्तं शरजालमरातौ रामेण ।

पतदुत्पतदम्बकादलीनाम्
उपघातेन परस्परोदितानाम् ।
न फलैरुपसादितः [1]तदा चेत्
किमसावन्तक[2]जिह्मिकाविकासः ॥ ७४ ॥

(निपुणं निर्वर्ण्य) कुतो वा शिक्षितः क्रमः शरविद्यायाः

[1]दृशौ चेदन्योन्यप्रहरणविधौ मार्गणचणे
करौ तूणीचापप्रसरणविवेकापहरणौ ।

---

[1] तदोचेत्-क. [2] जिहन-क. [1] दृशा-क.

[1]स्थितिश्चेदातंकापगमनकथास्थैर्यकलिता
समं पश्याम्यस्मिन् जयति रणपाण्डित्यविभवः ॥ ७५ ॥

सुरमहोरगभूधरदा[2]रुण-
स्वपनजृम्भणमोहनसायकान् ।
प्रकटयन् रणमूर्धनि राघवः
[3]कलयते रिपुसंहरणोचितान् ॥ ७६ ॥

चामरग्राही——अम्हो । अंचरिअम् (एतावदवि) अंथसंथजादं
सुंतुणो वहसमंथतणं ण वहेदि ।
(अहो आश्चर्यम् । एतावदप्यस्त्रशस्त्रजातं शत्रोर्वधसमर्थत्वं
न वहति)

चित्ररथः—न खलु साधारणोयं खरासुररणः
सहस्रपरिवत्सरानुपवसन्नसम्भावना-
मपोह्य तपसा विधिं विरचयन्ननिद्रादरम् ।
प्रसादसुमुखाद[4]सावलभतास्त्रशस्त्राभयम्

चामरग्राही—(सभयम्) आहाकेणसाहणे..................
(अथ केन साधनेन वधं करिष्यति [5]रघुवीर एतस्य)

---

[1] कुधरस्थैर्य-क.ख. [2] रावणस्वपन-क.ख. [3] कलयति-क.ख. [4] वसादलभ-क. वददलभ-ख. [5] रघुवीरस्य-क.

चित्ररथः—बलेत्यतिबलेति च प्रथितमस्ति विद्याद्वयम् ॥ ७७ ॥

चामरग्राही—असासिदह्मि

(आश्वासितोस्मि)

चित्ररथः—सन्धायातिबलं बलामति[1]बलो गाधेयतेजोमयी-
मानम्यात्मगुरूनरुन्तुदरिपुप्राण[2]प्रयाणोद्यमः ।
यावन्मुञ्चति रोषसंक्रमवशादेकामिषीकां विभुः
तावत्कुत्र गतं कथं रिपुशिरः केनेति नो मन्महे
॥ ७८ ॥

चामरग्राही—

(अन्यतोपि विलोक्य)

को एसो महंसलं (सदिअ) सलीलो कोवि गिंधोवि संमदा समलमेंटले रंखसाणं कुणवाइ मुखहंधेहि अणणुदिविअ राहवर-हवहस्स सुहपसलणंतणं करोवि ।

(क एष महाशैलसदृशशरीरः कोपि गृध्र इव [3]सर्वतः [4]समरमण्डले राक्षसानां कुणपानि मुखहस्तेन अपनुद्य राघवरथ[5]पथस्य सुखप्रसरणत्वं करोति ॥)

---

[1] मतलोगा-क. [2] याणोद्यमः-क.ख. [3] सर्दनः-क. [4] मण्टपे:-क [5] वधस्य:-क.

चिरथः—न केवलमेष गृध्रमात्रः, किन्तु [1]गृध्रराजो जटायुः ।

सखा दशरथस्यायं सौहार्दै[1]कवशानुगः ।
करोति रघुवीरस्य कदन[2]क्षमासहायताम् ॥ ७९ ॥

चामरग्राही—तह जदि ण केवलं सामिणो एंव कं जं अतणोवि विजदएंव एदंस ।
(तथा यदि न केवलं स्वामिन एव कार्यं आत्मनोपि विद्यत एवैतस्य ।)

चित्ररथः—एवमेतत्

सद्यःकृत्तपतन्महासुरशिरःपङ्क्ति[1]क्षरच्छोणितो-
न्मज्जत्कंकबलानुकूल्यकलनासन्दर्शितप्राभवः ।
पीत्वा दूषण[2]शोणितं त्रिशिरसो हत्वा शिरःपञ्जरं
कृत्वा पादयुगाधरे [3]खरशिरो भित्वा नखैः क्रीडति
॥ ८० ॥

वसारसास्वादसुखानुभूतयः
प्रभूतमेदोभरितात्मवृत्तयः ।
चरन्ति गृध्राश्च जटायुरन्तिके
खरादिमांसाशनसारवेदिनः ॥ ८१ ॥

---

[1] राजिः-क. [2] वदशानु-ग. [3] क्षास-क.ख.
[4] क्षरतोणितो-क.ख. [5] शोणितं-क. [6] हारशिरः-क.

चामरग्राही—दिट्टं दिट्टव्वं सुदं सोदव्वं ।

(दृष्टं द्रष्टव्यं श्रुतं श्रोतव्यम्)

चित्ररथः—न किमेत[1]न्नयनरसायनं पश्य

नवकुवलयलीलाविग्रहे विग्रहेऽस्मिन्
[2]रघुकुलजलराशिप्रौढचन्द्रायितस्य ।
प्रसृतमसृत[3]निर्यद्रक्तसारं प्रतीभः
शितिजलधरसन्ध्यारागच्छायताङ्कम् (?) ॥ ८२ ॥

तदेनमापादितनक्षत्रकृत्यं सत्यप्रतिज्ञं [4]देवाय निवेद्य पारितोषिकमु[5]पलभामहे ।

चामरग्राही—तह जदि पुढमं एव्वं गच्छामो ।

(तथा यदि प्रथममेव गच्छामः)

(इति निष्क्रान्तौ)

(ततः प्रविशति रथेन [6]सह रामो मातलिश्च)

रामः—अयि मातले, पश्यतु [7]परितोपि भवान् सपत्नेषु जीवति कश्चिदिति ।

मातलिः—आयुष्मन् न खलु जीवनकथापि ।

रामः—(पुनर्धनुरुद्यम्य) रे रे मुनिद्रोहिणस्तिष्ठत मार्गणपथे ।

---

[1] नयरसायनं-क. [2] रघुजलराशि-क. [3] नित्यप्रक्तसारं-क
[4] देवायतनं [5] पलक्षामहे-क.ख. [6] सहा- [7] परितीषि-क.ख.

मातलिः— आयुष्मन् कुतोऽद्यापि राक्षसाव[1]स्थानम् ।

रामः—नन्वेते [2]दृष्टिपथे वर्तन्ते ।

मातलिः—नैते राक्षसाः, किंतु ।

निवृत्तपिशितक्षामक्षेम[3]सम्मोदिमानसाः ।
न किं [4]कङ्कादिभिः साकं नटन्ति [5]कटपूतनाः ॥ ८३ ॥

रामः—(सहर्षम्) (धनुरवरोप्य)

अपि नाम सखा पुरन्दरः प्रहृष्यति खरादिविरामेण ?

मातलिः—त्रैलोक्यमपि ।

[6]यत्प्रौढातपतप्तपान्थविततेः सद्यः सुधावर्षणात्
[7]यद्दीर्घामयसेविनामगदकृद्दिव्यौषधप्रापणात् ।
यत्संसारविचारखिन्नमनसामात्मावलोकोदयात्
[8]एतत्तत् खरदूषणादिवधतः सौख्यं त्रिलोक्यामपि ॥ ८४ ॥

किञ्च—

रक्षोविक्षोभसंजातं राम ते राजते यशः ।

---

[1] सानम्-क. [2] विप्रपथे-क. [3] सम्मोदित-क.ख., संमोहित-ग. [4] करादिभिः-क. [5] कयपूतन-ख. कटिपूतनाः-क. [6] यत्रोघातपटस्तपांधवितते-क. यत्प्राथाकप्रकप्तवान्थमितते:-ख. [7] यद्दीर्धामखेदनादरूगदकृद्दिव्यौ-क.ख.ग. [8] एतत्स्वदूषणादि-क.

तावदेव—

रामः—किमेष सावधिकं वक्ष्यति ?

भवत्वाकर्णयामः ।

मातलिः—भृशं यावज्जीव[1]लोकस्थितिः स्वयम् ॥ ८५ ॥

(नेपथ्ये)

प्रियं नः । प्रियं नः ।

जित्वा संयति लोककण्टकमयं रक्षस्त्रयं सैनिकै-
रक्षेप्यः स्वयमेक एव तरसा तीर्णप्रतिज्ञार्णवः ।
अद्यायाति सुखी स राघव इति द्रष्टुं समुत्कण्ठि[2]ता
दृष्टिः सम्प्रति चेतसोपि पुरतः [3]स्वातन्त्र्यमालम्बते
॥ ८६ ॥

मातलिः—भवदीयजयानुमोदिनां उत्खातकण्टकानामुदितं मुदितहृदया-नामृषीणामेतत् ॥

रामः—तत्त्वतस्त्विदमकिंचित्करमेव पश्यामि रिपुजयम् । एतदधिकमपि कर्तुमुत्सहते[4]ममान्तरं, तत्त्वम्—

---

[1] लोकस्थितिस्वयं-ख.ग. [2] का-क. [3] स्वातन्त्र्य-क.ख.
[4] ममान्तरगत्वम्-क.ख.

(नेपथ्ये)

यासीदध्वनि मौनिनां जयजयव्याहारधारावते
यावत्कण्ठबलं प्रहृष्टमनसामह्नाय रामं प्रति ।
आद्यन्ताक्षर[1]मध्यतः प्रतिमुहुः सैवाभवद्राक्षस-
व्यापा[2]दाद्भुतविघ्नयज्ञरचनामोदाय [3]तत्रोत्तरम् ॥ ८७ ॥

मातलिः—भवज्जयाशंसिनां विबुधोत्तमानां प्रशंसनमेतदतिचमत्कारितया वर्तते ।

रामः—(हर्षमभिनयन्) एते वयमुपागता एव वसत्युटजम् ।

अप्रवेश्यतमं कस्याप्यरेर्लक्ष्मणसंश्रयात् ।
अस्मदाश्रममीक्षस्व विस्मयाकरमश्रमम् ॥ ८८ ॥

मातलिः—दृष्ट एव शतशः शतक्रतुसहचारिणा मया । यत्र महर्षितपोव्यापारानत्यद्भुतानुपलभामहे । तथाहि ।

कण्ठीरवाकर्षिकराः करीन्द्राः
कलापिसस्नेहकलाः फणीन्द्राः ।

---

[1] तं-क. [2] द्भुत-क. [3] सम्प्रोत्तरम्-क..

तरक्षुवक्षरशयिताः कपीन्द्राः
सुखेन येनात्र महामुनीन्द्राः ॥ ८९ ॥

(प्रतीचीमालोक्य)

कथमवतरति सागरमम्बरमणिबिम्बम् ।

रत्नाकरस्त्वं सरिदीश भूयाः
[1]किन्तुत्वदीयान्तररत्नजाले ।
तुल्यं मदीयस्य किमित्यनन्तं
निन्ये स्वरत्नं निकटं किमब्धेः ॥ ९० ॥

रामः—अदर्शनं प्राप्तवतीह भास्व-
त्यलं प्रवेष्टुं जगदन्धकारः ।
यदस्य सन्ध्याभिधशेषतेजो
मुहूर्तमात्राद्गलितं बभूव ॥ ९१ ॥

मातलिः—अयमन्धकारनिचयो जगज्जयं
कलयन्निवाखिलपदेषु जृम्भते ।

[2](प्राचीमालोक्य)

अयमेव पूर्वहरिदीशपाण्डिमा
दलयन्नमुं जयति सोत्तरं जगत् ॥ ९२ ॥

---

[1] किमत्व-ख. [2] माची-क.

रामः—कथमुदितमेव निखिलतमोराशिनिरास[1]करलम्बेन निशाकरबिम्बेन ।

मातलिः—भृगरोपकपायनैजकायः
प्रथमं योऽभवदन्धकारशत्रौ ।
अतिनिर्मलतामयुष्य पश्यन्
भवदौपम्यदशामनुस्मरामि ॥ ९३ ॥

रामः—(सानन्दं) अयि मातले, वयमाश्रमपदं प्रविश्य जानकी-[2]लक्ष्मणयोरामोदमापादयामः । त्वमपि प्रियसखाय महेन्द्राय वृत्तान्तरसायनं समर्पय ।

मातलिः—आयुष्मन्ननुजानीहि । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

रामः—सर्वमपि समुपपन्नमेव महर्षिप्रसादान्महेन्द्रसहायतया च ।

या वागभ्युदिता मुनीन्द्र[3]सविधे [4]गणानां रक्षो वधे
साभूदद्य कृतार्थसारमधुरा सत्या जगत्याः प्रिया ।
आमोदः शतमन्युना प्रिय[5]सखे नाद्याधिकं प्रापितः
कामः कोऽस्ति तदीयमित्रविततेराशंसिने दुर्लभः ॥ ९४ ॥

तथापीदमस्तु ।

---

[1] कालंबेन-क. [2] लक्ष्मयो-क. [3] विधे-क.ख. [4] दधे-ग, [5] तमेनाद्य-क.ख.

(भरतवाक्यम्)

यः साहित्यधुरन्धरः प्रभुमणिदाता गुणैकप्रियः
तस्य स्यादनुकूलदैवविहितः सम्पद्विलासोदयः ।
यश्च क्षामसुपागतोऽद्य विषयः पर्जन्यदौर्जन्यतः
तत्र स्यादमृतोपमाम्बुजननी वृष्टिः समष्टिः श्रियाम् ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

यः श्रीरामपुरीविलासवसतिः श्रीवेङ्कटेशक्षण-
प्रोद्भूतामृतसेकपण्डितरमाराज्याभिषेकोक्षितः ।
तस्य श्रीनिधिहम्पवेङ्कसुधियो व्यायोगरत्ने शुभे
कस्य स्यादरतिर्गुणैकवसतौ कण्ठावलम्बोचिते ॥

(समाप्तो वीरराघवव्यायोगः)

पद्यानाम् अकारादिक्रमसूचनी

शोधनपत्रिका

पुटः	अशुद्धम्	शुद्धम्
6	-—प्रचार	—प्रचार
12	साफूल्याय	साफल्याय
18	—कर्पोक-त्र	—कर्पोत्कर
20	मदपावलिं	मधुपावलिं
20	मदुकरीव	मदकरीव
20	मुखदायिनीमयति	सुख . . . . .
20	तिभिरं	मितिरं
28	—प्रकारास्समु	प्रकरास्समु
29	श्म — तपूर्वं	श्मश्रुरश्रुतपूर्वं